

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ЛІСОВИЙ ОКСЕН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 168.522:316.7(043.3)

**СОЦІОКУЛЬТУРНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ
ОСОБИСТОСТІ**

09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Андрущенко Віктор Петрович,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, ректор.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, доцент
Васильєва Ірина Василівна,
Національний медичний університет
імені О.О.Богомольця, завідувач
кафедри філософії і соціології;

кандидат філософських наук, доцент
Культенко Валентина Павлівна,
Національний університет біоресурсів
та природокористування України,
доцент кафедри філософії.

Захист відбудеться «5» квітня 2012 р. о 16.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.13 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «5» березня 2012 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Б.К. Матюшко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Проблема самоідентифікації особистості обумовлена потребами практики становлення (формування та розвитку) людини у повній відповідності з її внутрішньою природою і сутністю, входження у світ соціальності і культури. Як суспільна істота людина формується в полі культури, в середовищі особистостей, наділених певними людськими якостями. Входження у цей світ є процесом набуття характерних для нього якостей, соціалізації існуючих знань, норм культури. Людина намагається перейняти їх, засвоїти, перевести у власні характеристики, стати подібними до інших людей, які існують поруч. Одночасно, вона намагається усвідомити себе у якості особливої істоти, тотожної тільки з собою особисто. «Приватизувавши» якісні характеристики, перейняті від інших, розгорнувши власні особливості, надані їй природою, людина усвідомлює себе як особистість, яка належить до тієї чи іншої спільноти й, одночасно, як таку, яка тотожна сама з собою, як власне «Я» і не інакше. Означений процес і є процесом самоідентифікації особистості – уподібнення, встановлення тотожності (з соціумом і з собою), усвідомлення себе як подібного до інших і одночасно як особливу істоту – «Я» – унікальну індивідуальність. Вивчення цього процесу з метою впливу на нього в контексті розвитку людини і культури, належить до найбільш складних і актуальних тем сучасної філософської теорії, психології, педагогіки та культурології.

Як зазначав знаменитий австрійський психолог і філософ Зігмунд Фройд, ідентифікація є своєрідним захисним механізмом, який забезпечує усунення або зведення до мінімуму (мінімізацію) почуття невпевненості (тривоги, страху), що виникає в процесі самоусвідомлення себе як особливого «Я». У віці немовляти виникає первинна ідентифікація, яка є примітивною формою емоційної прихильності дитини до матері та неусвідомленим виразом потреби у безпеці. За нею слідує вторинна ідентифікація – неусвідомлене прагнення дитини бути подібною до того об'єкта, який породжує у неї тривогу, неспокій, є «загрозливим авторитетом». Ця форма ідентифікації, за З. Фройдом, є передісторією Едипового комплексу, коли маленький хлопчик у всьому хоче зайняти місце батька і, боячись батьківського покарання, копіює деякі особливості його поведінки. Третя форма ідентифікації розпочинається із входженням людини в суспільне життя (дитячий дошкільний заклад, школа, виробничий колектив тощо). Вона розгортається як відповідь на потребу дитини (пізніше – підлітка, учня, студента тощо) бути подібною як до тієї групи особистостей, в якій протікає її особисте життя й, одночасно, як прагнення заявити про себе як унікальну, відмінну від інших, самототожну особистість.

Самоідентифікація розгортається як ототожнення себе з іншою особою (групою, стратою, класом) в цілому або включення в образ власного «Я» окремих їх якостей, як наслідування цієї особи та розвитку емоційних зв'язків з нею. У цьому процесі запозичуються не лише зовнішні форми поведінки особи-взірця для наслідування, а й виникають передумови для формування певних

особистісних структур того, хто уподібнює себе до взірця, а саме: ідеалів, ціннісних орієнтацій, світоглядних уявлень інтересів тощо. Нерідко цей процес веде до повного злиття власного «Я» з образом іншої особи («Я – це він») або здійснюватися за принципом бажаного доповнення своєї особистості певними якостями, що притаманні іншому («Я – як він»).

Як структурний компонент соціалізації особистості, найбільш інтенсивно самоідентифікація здійснюється в дитячому і юнацькому віці, але не завершується на них, а супроводжує людину і в так званій дорослій період її життя та діяльності. В принципі, самоідентифікація здійснюється протягом всього життя. Форми ж цього процесу в різні періоди життя людини є різними. Актуальність і потреба в їх дослідженні зростає. Особливо зі зростанням ролі особистості як суб'єкта історичного процесу в період глобалізації та інформаційної революції, інтенсифікації міжкультурних (у тому числі й міжнародних) контактів, підвищення активності людини тощо.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Витоки постановки означеної дослідницької тематики можна відшукати в роботах античних філософів, зокрема, Платона і Аристотеля, Демокріта і Епікура. Досліджуючи типи особистостей та їх виховання, античні мислителі вказували, зокрема, що цей процес відбувається як процес входження в культуру того соціуму, в якому людина існує, як ототожнення себе з тими характеристиками, які в ньому домінують.

У суворому розумінні – як механізм соціогенезу особистості, що являє собою більш або менш усвідомлюваний процес ототожнення суб'єктом самого себе з іншим суб'єктом, групою, взірцем на основі вибіркового емоційно-ціннісного ставлення до них – феномен ідентифікації предметно і системно розпочав вивчати З. Фройд.

До цієї проблеми звертались такі відомі зарубіжні теоретики, як А. Адлер, Г. Блумер, Е. Еріксон, С. Кіркегор, Дж. Мід, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, Е. Фромм, К. Ясперс та ін. За розмаїттям підходів, запропонованих цими й деякими іншими авторами, загалом проглядається філософсько-психологічне бачення ідентичності як: однієї з основних людських потреб, що складає сутність людського буття і виявляється у бажанні уникнути самоти, налагодити взаємозв'язок із зовнішнім світом (З. Фройд, Е. Фромм); як закономірність життєвого процесу (М. Хайдеггер, Ж.-П. Сартр, К. Ясперс); як «его-ідентичність» та групова та психосоціальна ідентичність (Е. Еріксон). Як зазначають вчені, ідентичність охоплює все, що дає людині усвідомлення значущості в межах конкретного соціуму.

В україно-російському науковому просторі проблему самоідентифікації тією чи іншою мірою досліджували В. Андрущенко, Є. Андрос, І. Бичко, Н. Білопольська, В. Бех, І. Бех, М. Брайчевський, Г. Волинка, Т. Герчанівська, С. Гончаренко, І. Голян, Г. Горак, Л. Губерський, Є. Данилова, Р. Додонов, В. Загороднюк, Ю. Іщенко, І. Кон, С. Копилов, С. Кримський, М. Кудря, А. Леонтєв, А. Лой, В. Лях, В. Лук'янець, С. Максименко, Н. Мозгова, В. Муляр, А. Нагорний, І. Немчинов, Г. Омеласенко, В. Пазенок, Ю. Поваренков, М.

Попович, Г. Радіонова, Т. Розова, С. Рубінштейн, М. Соловей, Л. Сохань, К. Скороходько, В. Табачковський, Н. Токарева, Л. Чекаль, В. Чернієнко, В. Шинкарук, О. Яценко, В. Ядов та ряд інших дослідників. У роботах зазначених авторів самоідентифікація розглядається як соціальний феномен, що здійснюється в ході соціальної взаємодії індивіда і суспільства (інших людей, соціальних груп тощо). У цьому контексті аналізуються національна самоідентифікація, ідентифікація на певний стиль чи спосіб життєдіяльності людини в складних соціальних організаціях, етнічна, моральна, політична самоідентифікація і т. п.

Разом з тим, незважаючи на досить високий об'єм дослідницької літератури, проблема самоідентифікації особистості, зокрема в контексті полікультурності, глобалізації та інформаційної революції залишається дослідженою не достатньо повно. Додаткової дослідницької уваги потребують такі питання, як сутність соціокультурного середовища як чинника самоідентифікації особистості; вплив культурно-історичного та соціального досвіду; реальний культурний обмін (повсякденна культурна взаємодія) і самоідентифікація особистості; нове мислення – розуміння унікальності інших культур, їх значення в світовій спільноті, формування поваги до них; головні напрями управління цими процесами та інші.

Враховуючи їх актуальність і недостатню розробленість, ми обрали цю тему як предмет самостійного аналізу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи безпосередньо пов'язана з науково-дослідною темою кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова «Філософські засади єдності гуманітарних, природничих і технічних завдань в освіті сучасного вчителя» (затверджена наказом Міністерства освіти і науки України № 732 від 27 жовтня 2006 р. та рішенням Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова від 22 грудня 2010 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол №9 від 28 квітня 2009 року).

Мета дослідження – виявити та проаналізувати природу, сутність та специфіку соціокультурної обумовленості самоідентифікації особистості в історичному розрізі та в період утвердження та розвитку України як самостійної держави.

Досягнення цієї мети потребує послідовного розв'язання наступних дослідницьких завдань:

- уточнити зміст висхідного та опорного поняття «соціокультурна самоідентифікація особистості»;
- визначити і проаналізувати роль культури як своєрідної основи, матриці соціокультурної самоідентифікації особистості;
- дослідити основні етапи процесу самоідентифікації особистості в контексті історичної генези, становлення українського народу і нації як суб'єктів історичного процесу;

- вивчити особливості соціокультурної самоідентифікації особистості в сучасній Україні, зокрема, в системі ринкових та демократичних перетворень;
- виділити та обґрунтувати основні напрями управління процесом самоідентифікації особистості у соціокультурному середовищі.

Об'єктом нашого дослідження є процес самоідентифікації особистості.

Предметом дослідження виступає філософський аспект соціокультурної самоідентифікації особистості.

Методологічна основа дослідження. Реалізація мети та завдань дисертаційної роботи зумовила необхідність використання загальнонаукових методів та принципів. На засадах аналітичного методу досліджено специфіку застосування різних підходів щодо самоідентифікації особистості на сучасному етапі суспільного розвитку, а з позицій методу синтезу визначено пріоритетність філософського аналізу. Структурно-функціональний аналіз використовувався для виявлення структурних елементів самоідентифікації, яка розглядається як процес, в якому особистість формується під впливом суспільства й одночасно конструює суспільство. Метод аксіологічної інтерпретації застосовувався при аналізі сучасного стану інформаційного суспільства і специфіки самоідентифікації особистості в ньому. Виявлення належної послідовності наріжних проблем теми дослідження здійснено при дотриманні вимог методу системного аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у виокремленні та обґрунтуванні субординації та дієвості основних чинників соціокультурної самоідентифікації особистості в соціальному середовищі. На захист виносяться положення, що мають наукову новизну:

вперше:

- здійснено теоретико-методологічне обґрунтування філософського аспекту соціокультурної самоідентифікації особистості, де самоідентифікація особистості є процесом і механізмом становлення і розвитку особистості на основі засвоєння культури та соціального досвіду у відповідному соціальному середовищі;

- виявлено специфіку соціальної самоідентифікації особистості як багатовекторну, що означає формування самоідентичності в сімейному, громадянському, етнічному, професійному статусах під дією складного для кожної людини впливу мікросередовища (родина, родичі, друзі) і офіційної ідеології макросередовища;

- поглиблено уявлення про сутність соціокультурної самоідентифікації особистості як прояв її активності щодо задоволення пізнавальних, ціннісних, економічних і духовних потреб шляхом самореференції та саморепрезентації як суб'єкта певного сектора соціокультурного простору;

удосконалено:

- теоретичні основи розвитку культури як соціокультурної самоідентифікації особистості, де соціокультурна самоідентифікація полягає, насамперед, у визнанні основних світоглядних цінностей власним духовно-

буттєвим життєтворчим підґрунтям, а також в можливості перетворювального, творчого ставлення до цих цінностей;

– дослідження самоідентифікації в умовах кардинальних змін у соціально-політичному, економічному та культурному просторі суспільства щодо динаміки співвідношення примордіальних і символічних самоідентифікацій людини як суб'єкта соціальної взаємодії у найближчому оточенні та суспільстві в цілому;

– історичні етапи соціокультурної самоідентифікації особистості в Україні; особистість не завжди усвідомлює параметри своєї соціокультурної самоідентифікації, але весь набір засвоєних нею за життя елементів свідомості, поведінки, смаків, звичок, оцінок, мови та інших засобів комунікації мимоволі роблять її належною до деякої конкретної культури (етнічної, соціальної, професійної, політичної тощо). Таким чином, особистість, по-перше, поширює свою ідентичність на людей, які її оточують, по-друге, запозичує, поповнює її новими компонентами від оточуючих її особистостей, а також у процесі взаємин пов'язує свою ідентичність з ідентичністю інших;

дістали подальший розвиток:

– основні підходи і положення щодо відродження культури, людини, свідомості; особливостей соціокультурної самоідентифікації особистості в сучасній Україні; культура розглядається як безмежне поле цифрових, знаково-інформаційних, конкретно-ситуативних можливостей, до специфічної логіки влаштування яких людина повинна вміти якнайшвидше пристосовуватися, а також бути готовою з легкістю і без жалю залишати будь-який інформаційний уривок, навіть такий, що приніс достатньо користі і насолоди, заради переміщення в інший, що забезпечить необхідну статусність в мережі суспільства циркулюючої інформації;

– осмислення місця самоідентифікації у формуванні особистісних характеристик, що полягає у самовизначенні людиною своїх якостей та можливостей щодо заняття певних соціальних позицій у житті і сприяє її інтеграції у відповідну спільноту. Розглянуто дві сторони самоідентифікації: особистісну і соціальну та показано їх взаємозв'язок у здійсненні трьох основних функцій: 1) визначення індивідом своїх відмінностей й загальних рис у порівнянні з іншими; 2) пошук та вибір засобів задоволення своїх потреб у соціальному середовищі; 3) інтеграція у систему суспільних відносин шляхом вдосконалення відповідних особистісних якостей індивіда.

Теоретичне та практичне значення дослідження визначається тим, що в ньому вперше у філософській літературі двох останніх десятиліть проведено цілеспрямоване, системне дослідження проблеми самоідентифікації як процесу ототожнення української людини з власним народом, нацією і культурою як в процесі історичної генези українського соціуму, так і в період утвердження України як незалежної держави. Нами обґрунтовані й досліджені головні етапи історичної самоідентифікації української людини, особливості цього процесу на сучасному етапі розвитку суспільства. Матеріали дослідження можуть бути використані в навчальному процесі, зокрема, в курсі філософії, культурології,

політології, психології. На його основі може бути розроблений самостійний курс для студентів філософських, політологічних та культурологічних спеціальностей.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на засіданні кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, а також на ряді міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій та семінарів, а саме: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Університет – позашкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» (Київ, 2010); Міжнародній науковій конференції Шості юридичні читання «Правова культура, правова свідомість і право» (Київ, 2010); III Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне дошкілля: реалії та перспективи» (Київ, 2010); Міжнародної наукової конференції «Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації» (Київ, 2010); Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальна робота на межі тисячоліть: концепції, технології, стратегії» (Київ, 2011); IV Українсько-польському форумі «Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку XXI століття» (Черкаси, 2011); Науково-практичній конференції «Основні напрями модернізації вищої освіти в контексті викликів епохи» (Київ-Глухів, 2011).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 6 наукових публікаціях, серед яких 3 статті у фахових виданнях з філософських наук, затверджених ВАК України та 3 публікації тез доповідей на наукових конференціях.

Структура і обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, які включають у себе вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Обсяг дисертаційного дослідження становить 192 сторінки, з них 169 сторінок основного тексту. Список використаних джерел становить 23 сторінки і налічує 229 найменувань, у тому числі 14 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, формулюється мета і завдання дослідження, визначено об'єкт та предмет дослідження, визначається методологічна база дослідження, розкривається наукова новизна його результатів, теоретичне і практичне значення. Наводяться дані про апробації та публікації основних результатів дослідження.

У **першому розділі** – «**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ**» – проведений загальний теоретичний аналіз феноменів ідентифікації та самоідентифікації особистості, розглядаються місце і роль самоідентифікації у процесі

формування особистості, її самореалізації та інтеграції в соціальне середовище.

Проблема ідентифікації особистості є актуальною й дискусійною як у зарубіжній, так і у вітчизняній науці. Зокрема, увага філософів та педагогів до цього феномена пояснюється тією обставиною, що особистість постійно перебуває в багаторакурсній системі стосунків мікро- і макросоціального опосередкування. Ми вважаємо, що ідентифікація передусім означає стимулювання специфічного соціально-психологічного мислення, пов'язаного з циклами процесів ототожнення і відчуження кожним індивідуальним або груповим «Я» себе з тими, хто перебуває поруч. Ідентифікація забезпечується також і формуванням певних взірців, які слугуватимуть референтними зразками, та ідеалів, які виконують завдання контролю та порівняння.

Методологічною основою всебічного осмислення ідентифікаційних процесів виступає багата філософська спадщина з проблем самовизначення, самовдосконалення і самореалізації особистості. Сократівське «пізнай самого себе», триєдність розуму, пам'яті і волі Аврелія Августина, раціональний, логічний початок соціальної антропології епохи Відродження і Нового часу (Ф. Петрарка, Р. Декарт, Б. Паскаль), пошуки самого себе у Г. Сковороди, фіхтеанське самоутвердження, «загальна самосвідомість» Г. Гегеля, міркування про самоідентичність людини Ж.-П. Сартра, «розпач-виклик» особистості, що самоідентифікується, бажаною стати творцем свого «Я» у С. Кьєркегора, невтомна боротьба індивіда із самим собою й оточенням за своє «справжнє Я» у М. Бердяєва, комунікативна практична філософія постмодернізму (Ж.-Ф. Ліотар, К.-О. Апель, Ю. Хабермас), що проголосила принцип рівносуб'єктності всіх учасників дискурсу – все це суттєві кроки до сучасного розуміння змісту і соціальної функції самоідентифікації особистості.

З кінця 80-х рр. проблеми ідентифікації і самоідентифікації особистості привернули увагу багатьох закордонних і вітчизняних дослідників, що було пов'язано з процесом демократизації, краху тоталітарних режимів у Східній Європі, зростання національної самосвідомості і посилення тенденції індивідуального самовизначення в соціальному просторі. Усе це сприяло актуалізації соціальної потреби самовизначення особистості в системі суспільних взаємозв'язків і взаємодій.

Не викликає сумнівів і взаємопов'язаність цих понять, яку можна побачити вже у лінгвістичному корені термінів «ідентифікація», «ідентичність» та «самоідентифікація» – «іден». Аналіз різних підходів до даної проблеми дозволяє зробити висновок, що самоідентичність входить до складу ідентичності, ідентифікація є процесом становлення ідентичності, а самоідентифікація – процесом становлення самоідентичності. Два останні поняття важко розрізнити на практиці, адже людина постійно перебуває у пошуках та аналізі своєї самоідентичності, змінює свої вподобання, цінності, норми разом із суспільством, в якому живе.

Відтак у світлі сучасного філософсько-культурологічного дискурсу можна розмежувати процес ідентифікації, який слугує засобом формування ідентичності людини, та самоідентифікацію як важливу складову процесу соціалізації, в результаті якої відбувається формування власного «Образу Я» особистості.

Ідентифікація особистості передбачає ототожнення себе з іншим, групою, суспільством. Необхідність такого ототожнення викликана тим, що кожна людина потребує певного упорядкування своєї життєдіяльності, яке можливо отримати лише у товаристві інших людей. Для цього людина має прийняти ті цінності, звички, норми, спосіб життя, котрі притаманні цьому товариству. Відповідно, засвоєння всього вищеназваного робить життя індивіда передбачуваним та упорядкованим, позначає його приналежність до конкретної культурної групи. Це дозволяє визначити культурну самоідентифікацію як процес свідомого прийняття особистістю культурних норм та стандартів поведінки, усвідомленні системи цінностей і мови, свого «Я» з позицій тих культурних характеристик, які існують в певній спільноті, виявленні лояльності до них, самоототожненні себе саме з цими культурними зразками.

Самоідентифікація – усвідомлення людиною своєї приналежності до конкретної суспільної групи, спільноти, страти. Кожна людина має власні характерні риси, що відрізняють її від інших людей. Усвідомлення, виокремлення цих якостей, свого неповторного «Я» і є предметом особистісної самоідентифікації. Соціальна самоідентифікація виступає як основа для визначення життєвих стратегій у взаємовідносинах із соціальним оточенням. У процесі соціальної самоідентифікації особистість усвідомлює своє становище в суспільстві, визначає тип соціальних взаємозв'язків. Механізми особистісної і соціальної самоідентифікації настільки взаємопов'язані в дійсності, що їх роздільно можна розглядати тільки в процесі теоретичного аналізу, штучно абстрагуючись від однієї з цих сторін.

У ході дослідження процесу самоідентифікації ми звертаємо увагу на співвідношення понять самопізнання, самореалізація і самоідентифікація. Самопізнання – це проникнення у свій внутрішній світ, осмислення своїх духовних якостей. А самоідентифікація – самовизначення особистості в соціальній системі координат, усвідомлення своєї солідарності чи відчуження відносно інших соціальних груп. Тому самоідентифікація являє собою сукупність соціальних практик, а самопізнання може вести як до самоідентифікації в соціальному просторі, так і до «замкнення в собі». Самопізнання пов'язане з формуванням оцінних характеристик, що складаються у певну самооцінку людиною самої себе. Самооцінка індивіда виробляється на основі самоаналізу власних вчинків і об'єктивних результатів своєї діяльності, а також внаслідок співставлення своєї поведінки з поведінкою людей із свого оточення, що дозволяє йому робити висновки і, якщо необхідно, вносити корективи у свої дії, тобто здійснювати саморегулювання.

Розглядаючи самореалізацію через самоідентифікацію особистості, слід зазначити, що самоідентифікація пов'язана не тільки з ідентифікацією себе з певною особистістю, групою, а насамперед, із певними цілями, цінностями, принципами, ідеалами, смисложиттєвими орієнтаціями, зразками поведінки, з якими співвідносить себе людина, на які орієнтується у процесі самореалізації. Це означає, що самоідентифікуючись, особа свідомо обирає напрям та спосіб руху до самоздійснення, таким чином формуючи індивідуальну стратегію самореалізації, яка є продуктом свідомих прагнень і зусиль особи, а не побічним продуктом стихійних процесів наслідування, навіювання тощо.

У процесі розкриття та реалізації внутрішнього потенціалу людина, особливо в період юності, неодноразово змінює цілі, шукаючи більш реальні шляхи, способи їх досягнення, самозмінюється, шукаючи своє покликання, призначення, зростає, набуваючи досвіду, і в результаті цього саморозвивається. Таким чином, самоідентифікація неможлива без саморозвитку та особистісного саморуху. Адже саморозвиток – це цілеспрямований процес розгортання уже наявних задатків, здібностей, умінь, якостей чи зародження, становлення не присутніх раніше властивостей чи якостей, що сприяє самовдосконаленню та самореалізації. Особливу роль набуває самоідентифікація особистості в кризовій ситуації подолання старої і становлення нової соціальної системи, коли в цілому суспільство характеризується нестійкістю. Унаслідок цього стає актуальним для кожної особистості пошук свого місця, статусу в суспільній структурі, коли людина повинна сама вибирати свою стратегію і визначення своєї ідентичності в нових для неї соціально-економічних, політичних та культурних умовах.

У другому розділі – **«КУЛЬТУРА ЯК ПРОСТІР САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ»** – зазначається, що культурна самоідентифікація є одним з найважливіших етапів і процесів культурного устрою кожного суспільства.

Поняття культурної ідентичності – різнопланове і багатовекторне. Структуризуючи його, можна виділити як історичні форми розвитку, так і сучасну типологію ідентифікації особи та спільноти. Досліджуючи особистісну ідентичність, виокремлюють вертикальний (у співвідношенні з віковими періодами) та горизонтальний (різні форми ідентифікації: статева, релігійна, етнічна) зрізи. Такий великий об'єм структурних елементів в системі поняття культурної ідентичності дозволяє досліджувати даний феномен в межах різних наук – філософії, культурології, психології, соціології та історії.

Людина не завжди усвідомлює параметри своєї культурної ідентичності, але весь набір засвоєних нею за життя елементів свідомості, поведінки, смаків, звичок, оцінок, мови та інших засобів комунікації мимоволі роблять її належною до деякої конкретної культури (не тільки етнічної, але й соціальної, професійної і т.п.).

Культурна ідентичність особистості – це перш за все, усвідомлене сприйняття норм і зразків поведінки та свідомості, системи цінностей і мови, а

також усвідомлення свого «Я» з позицій культурних позицій, які усунуті в даному суспільстві.

Ідентифікація охоплює процесуальні аспекти формування ідентичності. Культурна ідентифікація – це самовідчуття людиною певної культури.

Узагальнюючи історичний досвід людства, можна виділити такі етапи розвитку культурної ідентичності: родова, регіональна, соціально-економічна, етнічна, національна, цивілізаційна, кожна з яких має власну внутрішню структуру та зовнішній прояв.

Для самоідентифікації особистості важливим є осмислення свого місця у суспільстві та культурі, а також саморозвиток, самопізнання та самоототожнення себе з культурними групами.

Наголошується, що наше суспільство постійно перебуває в умовах змін, які супроводжують політику, економіку, культуру та інші сфери нашого життя. Соціальні та культурні протиріччя, невизначеність культурних ситуацій, багатогранність соціальних ролей та групових норм, суперечливі аспекти взаємовпливу між поколіннями відображається у свідомості особистості. В результаті такого соціального різноманіття перед молодістю постає проблема культурного вибору. Потреба створити свою структуру взаємин із іншими, свою систему ціннісних орієнтацій та пріоритетів, повноцінно відчувати себе частиною культурного середовища та усвідомлювати своє місце в ньому сприяє формуванню ідентичності особистості.

Сучасний світ володіє величезним потенціалом культури, проте через недостатній розвиток соціальних механізмів включення людей у світ прекрасного та формування навичок жити за законами краси, у значній кількості населення не напрацьовано відповідні ціннісні орієнтири та потреби наслідувати культурні традиції. Через це одне із завдань системи освіти та виховання – допомогти людині подолати означене протиріччя для того щоб особистість мала вибір і розуміла механізм цього вибору при власній самоідентифікації.

Сучасна система формування культури особистості ґрунтується на загальній освіті, на кращих зразках високого мистецтва різних жанрів. Феномен культури є одночасно і продуктом, і місцем творчості, і взаємозв'язком людини та творчості, що не підлягає роз'єднанню. Це не тільки світ знаків та артефактів, смислів та цінностей, музики та поезії. Саме людина здатна творити особливий вид енергії, що є культурою. Усвідомлення молодим поколінням феномену культури, прийняття його як власного і є процесом культурної самоідентифікації особистості, проте для безболісного проходження цього процесу необхідна освіта.

Також в розділі підкреслено наявність в сучасному світі гострої світоглядної необхідності трансформації теоретичних підходів до аналізу і визначення проблем культурної самоідентифікації особистості. Така необхідність зумовлюється, насамперед, перетворенням соціокультурного простору самореалізації особистості на середовище безкінечних знаково-інформаційних реальностей, що функціонують на основі непов'язаних між

собою принципів і критеріїв. В такій ситуації людина виявляється позбавленою світоглядно-ціннісних онтологічних, моральнісних, когнітивних та естетичних орієнтирів, які в попередні епохи склали основу для культурної самоідентифікації та духовно-творчої самореалізації особистості. Натомість перед людиною відкривається розширена перспектива вибіркової діяльності щодо обрання знаково-інформаційних середовищ, найзручніших для застосування своїх самореалізаційних здібностей. Така діяльність позбавлена духовно-творчої фундаментальності та соціокультурної самоідентичності, натомість включає у власну структуру імітаційні засоби культурно-творчих проявів особистості. Завданням теоретичного описання сучасної соціокультурної ситуації, на нашу думку, є перехід на нове розуміння культури, яке включатиме не імітовані категорії духовності, моральності, справедливості, істинності тощо, а відверте, прозоре і толерантне розуміння того, що в межах сучасної інформаційної цивілізації основною ідентифікаційною формою самореалізації людини стає здатність обирати в множині знаково-інформаційних реальностей, а також можливість безболісного та нешкідливого полишення, переміщення, циркуляції між ними.

У третьому розділі – **«ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В УКРАЇНІ»** – досліджується процес історичного становлення самоідентифікації особистості, від часів Козацтва, періоду української революції і особливо, перехід від людини «радянської» до сучасної української людини.

Зміни параметрів етнічних груп являють собою специфічну реакцію на зміну соціального середовища і є необхідною умовою виживання людини. Виходячи з цього, постає гостра необхідність культурного самовизначення таких груп. Зростання значення культурних відмінностей, плюралізація культурних форм, що спостерігаються в сучасній Україні, викликають різне ставлення до них з боку існуючих етнічних груп. Одні розглядають культурні зміни як загрозу для їхньої самоідентифікації, інші – як шанс для зміцнення своєї етнічної групи. Самоідентифікація виступає центральним елементом самосвідомості, пов'язаним з відповіддю на запитання «Хто Я?», «Хто Ми?», «Де наші корені?», з фіксацією свого стану в системі суспільних відносин. У науково-пізнавальному й прикладному сенсі винятковий інтерес становить дослідження механізмів культурної самоідентифікації, які акцентують рубіж (грань) процесу цієї самоідентифікації.

Радянський тоталітаризм майже сімдесят років примушував особистість до колективної ідентифікації з образом «будівника комунізму» – «радянської людини» і це стало основою для розмивання ідентичності більшості індивідів у тоталітарному суспільстві. Перехід України до демократичного громадянського суспільства, яке поступово вивільняється від патерналістської опіки держави, загострює проблеми самоідентифікації особистості, оскільки кількість джерел, зразків для ідентичності в демократичному суспільстві суттєво зростає.

Процес самоідентифікації «радянської людини» у вітчизняній історії поставав, насамперед, як руйнування історичної пам'яті українців, як зречення

культурних (релігійних, політичних, правових, господарських та інших) традицій. Така самоідентифікація під ідеологічним та державно-репресивним тиском деформувала національну культуру, довільно обираючи з неї одні елементи («народні»), і штучно вилучаючи з неї інші («буржуазно-націоналістичні»), що нищило основу самоідентифікації особистості на етнічно-національному ґрунті. В результаті «радянська людина» засвоювала спотворений образ особистості як частини «нової історичної спільності – радянського народу», що в усьому відрізнявся від іншої частини людства.

Специфіка самоідентифікації особистості в сучасній Україні в цілому відповідає ситуації в пострадянських країнах – особистість: 1) стає менш ідеологізованою та залежною від держави; 2) схильна до толерантності в умовах політичного, світоглядного плюралізму та ринкової економіки; 3) виявляє тенденцію до зростання незалежності в справах, судженнях, вчинках (стосовно держави та суспільства в цілому); 4) має підвищену динаміку здобуття особистісної ідентичності, але і більшу динаміку її зміни чи втрати; 5) стає більш залежною від наявної в суспільстві соціальної ієрархії.

Здобуття державної незалежності Україною не призвело до «автоматичної» заміни зразків ототожнення і розрізнення в самоідентифікації особистості. Порушення в сфері самоідентифікації особистості призвели і призводять до розщепленої суспільної свідомості, втрати консенсусу стосовно орієнтирів соціального розвитку, непослідовності державної політики та інших деструктивних явищ в усіх сферах соціального життя. В умовах соціальних трансформацій, коли самоідентифікація з певною соціальною групою, місцем проживання, сімейним станом та іншими чинниками переживають кризу, для багатьох основою стабільності стала етнічно-національна ідентичність.

Самоідентифікація на основі етнічних та національних елементів все ще не здобула визначального характеру, оскільки рівень етнічної компетентності переважної частини населення є надзвичайно низьким. Саме тому образ «української людини» перебуває на стадії власного теоретичного та практичного становлення. Переважна більшість наших співвітчизників вже не ідентифікують себе з «радянською людиною», але певні елементи свідомості, способів соціальної взаємодії та норм і цінностей з комуністичного минулого все ж спотворюють індивідуальну та колективну самоідентифікацію.

В умовах плюралістичної демократії та громадянського суспільства зростає роль самоідентифікації особистості, тобто відносно самостійний від групового, колективного способу ідентифікації. Однак помилково вважати, що прийняття особистістю етнічної (етнічно-національної) ідентичності зменшує прояви її свободи. Навпаки, дані соціологічних досліджень Інституту соціології НАН України підтверджують, що колективні елементи в самоідентифікації особистості посилюють її соціальний статус, міру захищеності та впливу на стан суспільних справ.

Процес самоідентифікації особистості в сучасному українському суспільстві відзначається змінами як в структурних, так і в символічних компонентах. Деякі структурні чинники (соціальний статус родини, місце

проживання, професійна належність та інші) самоідентифікації особистості зазнають значного соціально-економічного тиску в умовах кризової трансформації вітчизняного соціуму. Символічні чинники самоідентифікації особистості (мова, релігійна належність, етнічна належність) також перебувають у суперечливому взаємозв'язку із загальними процесами та відносинами в українському суспільстві. В основі суперечностей перебуває національна культура, яка потребує пристосування традиційної (до-модерної) етнічно-національної символічної картини світу, центральне місце в якій займає образ українського народу, до вимог сучасного глобалізованого світу без суттєвих втрат для етнокультурної ідентичності особистості.

На нашу думку, національна ідентичність є тим гармонізуючим фактором, який може поєднувати особистість із соціокультурною спільнотою, давати їй відчуття належності не лише до групи людей (як професійна, гендерна,), а й відчуття «дому», спорідненості із землею та іншими людьми, які живуть на ній, що безперечно, має позитивний вплив у глобалізованому XXI, де існує криза та трансформація ідентичності особистості.

Головним дослідницьким завданням **четвертого розділу – «ОСОБЛИВОСТІ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ»** – є відповідь на питання про особливості самоідентифікації особистості в кризовому суспільстві та виявлення основних суперечностей самоідентифікації в контексті реального соціального середовища і культури.

За доби глобальних змін значна частина людства опинилася в ситуації кризи ідентичності. Наступ масової культури, інформаційної економіки та глобальної політики занадто сильно впливає на усталені образи національних культур, на визначальні соціальні інститути, вікові традиції та інші елементи соціального буття, які протягом багатьох століть впливали на процеси ідентифікації особистості. Технічні інновації, безперервна конкуренція індивідів, моральна безвідповідальність масової культури, руйнування усталених форм комунікацій, переоцінка ролі статі можуть призвести до втрати людиною не тільки усталених соціальних, але і природно-біологічних видових властивостей, що негативно впливає на самоідентифікацію особистості в умовах глобалізації. У випадку ж сучасної ситуації в Україні, проблеми самоідентифікації особистості поглиблюються, насамперед, складним процесом соціальних трансформацій, пов'язаних з переходом від комунізму до демократії, від тоталітарного до громадянського суспільства.

Ми вважаємо, що проблема актуалізації національно-культурної самоідентифікації особистості в умовах глобалізації є закономірним явищем, що носить глибокий характер та дозволяє особистості краще проявити себе як всередині власного соціуму, так і в глобалізованому світі.

Пошук нової ідентичності в сучасному суспільстві є одним з самих важливих векторів соціокультурної динаміки, тому варто говорити, що самоідентифікація особистості – це безперервний процес, завдяки якому соціальний актор пізнає себе, конструює та створює життєві смисли, адекватні

сучасній соціально-культурній ситуації. Остання ж характеризується трансформаціями в сфері національних культур, які змушені пристосовуватись до глобалізаційних процесів. Процеси глобалізації приводять до того, що суспільні відносини виходять за традиційні національно-державні межі, набувають характеру транснаціонального.

Здобуття нових вимірів національної самоідентифікації особистості за роки незалежності гальмувалось з багатьох причин. По-перше, більшість громадян зазнали стан зубожіння, невпевненості в забезпеченні власних прав та свобод. По-друге, відбувалось стрімке відчуження громадян від держави, яка потрапила в управління посткомуністичній номенклатурі та фінансово-політичним кланам і стала уособленням корупції, бюрократизму, казнокрадства та інших соціальних вад. По-третє, з руйнуванням «великої» батьківщини – СРСР у багатьох громадян розвинулось гостре почуття належності до малої Батьківщини – до власного краю, міста, містечка чи села. По-четверте, невиразна зовнішня політика до Помаранчевої революції сприяла тому, що в світі наших громадян сприймали як «інших росіян». Однак ці негативні соціальні явища гальмують, але не зупиняють процес побудови нової моделі самоідентифікації особистості в посткомуністичній Україні. Проте занадто тривалий період соціально-економічної кризи в цілому суперечливо впливають на самоідентифікацію особистості у вітчизняному суспільстві.

Сучасна людина: 1) стає однозначно менш ідеологізована та залежна в процесах пізнання суспільства від держави; 2) схильна до толерантності в умовах політичного, світоглядного плюралізму та ринкової економіки; 3) виявляє тенденцію до зростання незалежності в справах, судженнях, вчинках (стосовно держави та суспільства в цілому); 4) має підвищену динаміку здобуття особистісної ідентичності, але і більшу динаміку її зміни чи втрати; 5) стає більш залежною від наявної в суспільстві соціальної ієрархії.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і вирішення наукового завдання, що виявляється в дослідженні феномену «самоідентифікація особистості» в її соціальному і культурному вимірах. Підсумок дослідження дає змогу сформулювати низку наступних положень:

1. Методологічною основою всебічного осмислення ідентифікаційних процесів виступає багата філософська спадщина з проблем самовизначення, самовдосконалення і самореалізації особистості, що відкриває нові перспективи у вивченні феномена самоідентифікації – суб'єктивне ототожнення індивіда з певними групами і категоріями людей, що дозволяє зберегти самоідентичність кожної особистості, знайти стабільність, цілісність духовного світу. Але це самовизначення в соціумі, прирахування себе до певної спільноти – самоідентифікація, як основа вибору свого «Я», не усуває, на думку філософів, індивідуальної автономії, самобутності і потреби в стійкій самоідентичності особистості протягом усього життєвого циклу.

Самоідентифікація – усвідомлення людиною своєї приналежності до конкретної суспільної групи, спільноти, страти. Самоідентифікація надає можливості для вільного різноманітного розвитку особистості і формування соціальних характеристик, що дозволяють зайняти певну соціальну позицію і тим самим сприяє інтеграції індивіда у спільноту.

Соціокультурну самоідентифікацію можна визначити як прояв активності особистості в ході діяльності, спрямованої на задоволення її ціннісних, пізнавальних, економічних і духовних потреб шляхом самореференції й саморепрезентації як суб'єкта певного сектора соціокультурного простору. Процес самоідентифікації як спосіб набуття підтримки й збереження ідентичності, тобто відповідності певної системи ознак, що дозволяють зараховувати індивіда до того чи іншого типу людей, до тієї чи іншої соціальної групи, ґрунтується, з одного боку, на соціальному контролі за реалізацією експектацій (очікувань) оточення, а з іншого – на особистісних базових якостях індивіда, які уможлиблюють певний різновид його діяльності, поведінки, стилю життя.

2. Культура розглядається як матриця самоідентифікації особистості. В тоталітарному суспільстві людина і культура знаходяться у відчуженому стані, що спонукає процес ідентифікації до суттєвих викривлень і суперечностей. В демократичному суспільстві відбувається процес відродження культури, який забезпечує умови цивілізаційної самоідентифікації особистості.

Феномен культури є одночасно і продуктом, і місцем творчості, і взаємозв'язком людини та творчості, що не підлягає роз'єднанню. Це не тільки світ знаків та артефактів, смислів та цінностей, музики та поезії. Саме людина здатна творити особливий вид енергії, що є культурою. Усвідомлення молодим поколінням феномену культури, прийняття його як власного і є процесом культурної самоідентифікації особистості.

3. Трансформація пострадянського простору спричинила кардинальні зміни у соціально-економічному, політичному житті українського суспільства, що відбилося на соціальній структурі суспільства – поява нових страт, перерозподіл між вже існуючими і знову виниклими групами. Унаслідок цього стає актуальним для кожної особистості пошук свого місця і статусу в суспільній структурі

Проблематизація самоідентичності постає ще в період Нового часу, коли вчені починають розуміти, що на формування особистості впливають не лише внутрішні процеси, але й зовнішні, соціальні чинники, зокрема суспільство, в якому індивід постійно перебуває. З цього часу виникають різні теорії та підходи до розуміння становлення особистості, її свідомості, самосвідомості, ідентичності, самоідентичності. Дана проблема починає розглядатися різними науками та напрямками, але найбільше у її розвиток привносять соціологи, психологи та філософи. Останні об'єднали два попередні підходи та створили власну методологію, яка доводить цілісність та несуперечність позицій різних дослідників до проблеми самоідентифікації. Вчені доходять висновку, що різні науковці, створюючи власну концепцію чи теорію, підкреслюють найбільш

важливий, з їхньої точки зору, нюанс проблеми, яка безпосередньо стосується того поля дослідження, в якому працює той чи інший вчений. Відомий психолог З. Фройд, який досліджував психологічний розвиток людини, сприймав ідентифікацію як механізм захисту психіки особистості. Соціолог Е. Гіденс, досліджуючи епоху Модерну, дійшов висновку, що саме в цей час і відбувається становлення самоідентичності, адже в даний період відбувається зміна традиційних цінностей, правил і норм, суспільства і людина починає керуватися власними нормами та цінностями. Водночас, він вважав, що самоідентичність є процесом ототожнення себе з певним типом поведінки в суспільстві. Даної думки дотримувались психолог Е. Еріксон, соціолог І. Гоффман та філософ Дж. Мід, які займалися аналізом місця особистості в певному суспільстві та умовами її становлення.

Подібні теорії з'являються на початку ХХ ст., коли самоідентичність вже виступає когнітивною структурою, що синтезує в собі ті зв'язки, відносини, оцінки, які структурують місце індивіда в соціумі. Соціальна ідентичність починає сприйматися як характеристика людського мислення, яке є направленим на класифікацію частин реальності, які існують у вигляді категорій. Вчені розуміють, що дитина, яка входить в світ, вже позиціонує себе в категоріях статі – хлопчик або дівчинка, віку, раси, національності, релігії, сімейного статусу, імені і т.п. В процесі її життя в неї з'являються нові категорії класифікації: людина набуває професії, стає прихильником тих або інших політичних партій і т.п.

За сучасних умов лібералізації людських відносин відбуваються сутнісні зміни в соціокультурній самоідентифікації. Вона дедалі більше перетворюється на самоідентифікацію особистості, звільняючи людину від фатальної заданості свого образу і приналежності до тієї чи іншої соціальної групи за походженням чи біологічними ознаками. Соціальна самоідентифікація (групова, корпоративна, колективна) також має тенденцію до звуження, реалізуючись у межах сім'ї, партнерів по роботі, бізнесу; на другий план відходить самоідентифікація з нацією, державою. Все це відображає складні соціальні процеси адаптації населення до сучасного стану розвитку суспільства, до нової ролі держави стосовно своїх громадян, до виникнення й поширення приватного сектора економіки.

4. На функціонування соціокультурної самоідентифікації громадян України найбільшою мірою впливає існуючий світовий порядок, соціально-політична трансформація й глобалізація, релігія, ідеологія, політика, рівень розвитку громадянського суспільства і правової держави, менталітет нації, світоглядні орієнтації людей та спрямованість їхньої соціальної активності.

Загалом же самоідентифікація є постійним процесом становлення самоідентичності особистості, який здійснюється за допомогою ототожнення себе з певними соціальними нормами, людьми, цінностями, поглядами, та інколи виступає у вигляді захисного механізму (психологічна позиція З. Фрейда) для запобігання конфлікту між індивідом та суспільством, або у вигляді засобу для маніпуляції іншими (драматургічна концепція І. Гоффмана),

для реалізації своїх потаємних бажань. Дані підходи до самоідентифікації лягли у основу різних концепцій особистості ХХ-ХХІ ст., які є більш пов'язаними з філософією (оскільки приділяють вагому роль не лише аналізу становлення особистості, але й методології дослідження даної проблеми) та культурою (бо містять у собі саме практичне значення виявлених результатів дослідження).

5. Людина – істота соціальна. Її основні характеристики задаються суспільством, яке зацікавлене в тому, щоб вона (людина) формувалась як особистість із усіма культурними ознаками, які в ньому домінують. Саме тут і актуалізується проблема управління процесом самоідентифікації особистості в соціокультурному середовищі, яку ми розглядаємо у якості стратегічного завдання для суспільства і особистості.

Управління в широкому розумінні є об'єктивним процесом упорядкування систем, суть якого полягає у забезпеченні цілісності й позитивній спрямованості їх функціонування, підтримання заданого режиму для досягнення мети шляхом обміну інформацією між їхніми підсистемами. Виходячи з цього визначення, можна констатувати, що управління самоідентифікації особистості в соціокультурному середовищі є об'єктивним процесом цілеспрямованого упорядкування взаємовпливів основних чинників ідентифікації з метою забезпечення бажаного результату – становлення толерантної, всебічно розвиненої особистості, здатної до порозуміння, спілкування та співпраці з представниками різних народів і культур.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Лісовий О.В. Ідентифікація та самоідентифікація особистості: підходи та концепції / О.В. Лісовий // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 16. – С. 46-56.

2. Лісовий О.В. Самоідентифікація особистості в контексті відродження національної культури / О.В. Лісовий // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 18. – С. 35-42.

3. Лісовий О.В. Криза самоідентифікації особистості в умовах соціальних трансформацій / О.В. Лісовий // Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 19. – С. 30-34.

4. Лісовий О.В. Підтримка учнівської науково-дослідницької діяльності – запорука успіху науки ХХІ століття / О.В. Лісовий // Програми з позашкільної освіти. Дослідницько-експериментальний напрям; [О.О. Артем'єва, С.Ю. Білоус, О.В. Биковська та ін.; упоряд. О.В. Лісовий, С.О. Лихота]. – К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2010. – Вип. 1. – С. 5-6.

5. Лісовий О.В. Передмова / О.В. Лісовий // Моделі наукових товариств учнів Малої академії наук України; [збірник матеріалів дипломантів I ступеня

Всеукраїнського відкритого конкурсу на кращу модель наукового товариства учнів МАН України] – К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2010. – С. 3-5.

6. Лісовий О.В. Інформаційно-технологічна система підтримки дослідницької діяльності учнів за програмами Малої академії наук / О.В. Лісовий // Наукова еліта як соціально-економічний фактор розвитку держав в умовах глобалізації; [зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф.]. – Вип. 1. – К.: Інформаційні системи, 2010. – С. 146-149.

АНОТАЦІЇ

Лісовий О.В. Соціокультурна самоідентифікація особистості. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2012.

Дисертація присвячена філософському осмисленню самоідентифікації особистості як процесу самовизначення особистості в сучасному суспільстві, узагальнено філософсько-методологічний досвід дослідження проблем самоідентифікації особистості на різних етапах розвитку суспільства.

Самоідентифікація – усвідомлення людиною своєї приналежності до конкретної суспільної групи, спільноти, страти. Самоідентифікація надає можливості для вільного різноманітного розвитку особистості і формування соціальних характеристик, що дозволяють зайняти певну соціальну позицію і тим самим сприяє інтеграції індивіда у спільноту.

Проаналізовано основні види соціокультурної самоідентифікації, до яких відносяться: цілеспрямована (консервативна та прогресивна) самоідентифікація, нецілеспрямована самоідентифікація, зовнішня самоідентифікація, внутрішня самоідентифікація, самоідентифікація шляхом деідентифікації – заперечення іншого «Я» та самоідентифікація шляхом самоподолання, самозаперечення, перегляду власної позиції, реконструювання власної ідентичності.

Процес соціальної самоідентифікації зумовлено дією складного для кожного індивіда впливу мікросередовища (родини, родичів, друзів) та офіційної ідеології макросередовища.

Висувається положення про те, що визначну роль у навчально-виховному процесі здобуває формування сутнісного ядра культури, що детермінує цільність особистості. Визначено місце і роль самоідентифікації у процесі формування особистості і її інтеграції в соціальне середовище.

Ключові слова: самоідентифікація, ідентичність, соціокультурна самоідентифікація, соціальна самоідентифікація, самовизначення, культура.

Лисовой О.В. Социокультурная самоидентификация личности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.04 – философская антропология, философия культуры. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2012.

Диссертация посвящена философскому осмыслению самоидентификации личности как процессу самоопределения личности в современном обществе, обобщенно философско-методологический опыт исследования проблем самоидентификации личности на разных этапах развития общества.

Самоидентификация – осознание человеком своей принадлежности к конкретной общественной группе, сообществу, казни. Самоидентификация предоставляет возможности для свободного разнообразного развития личности и формирование социальных характеристик, которые позволяют занять определенную социальную позицию и тем самым способствует интеграции индивида в сообщество. Рассматривается методологический аспект исследования социокультурной самоидентификации личности как определенного вида активности социальных субъектов и как средства механизма саморегуляции социума.

Проблема изучения феномена социокультурной самоидентификации имеет междисциплинарный и многоаспектный характер. В научной литературе выделяются психологические, социальные, политические, возрастные, культурные аспекты исследования социокультурной самоидентификации личности как социального процесса. Раскрытие социальной сущности самоидентификации в современной литературе носит узко профессиональный характер: отсутствует системное представление о структуре социокультурной самоидентификации и социальной значимости этого процесса как формы социальной активности современной личности.

Проанализированы основные виды социокультурной самоидентификации, к которым относятся: целеустремленная (консервативная и прогрессивная) самоидентификация, нецелеустремленная самоидентификация, внешняя самоидентификация, внутренняя самоидентификация, самоидентификация путем деидентификации, – отрицание другого «Я» и самоидентификация путем самого преодоления, самозаперечення, пересмотра собственной, ссуде, реконструирования собственной идентичности.

Культурная идентичность личности – это прежде всего, осознанное восприятие норм и образцов поведения и сознания, системы ценностей и языка, а также осознание своего «Я», из позиций культурных позиций, которые устранены в данном обществе. Идентификация охватывает процессуальные аспекты формирования идентичности. Культурная идентификация – это самоощущение человеком определенной культуры.

Доказано, что личность, во-первых, распространяет свою идентичность на людей, которые ее окружают, во-вторых, заимствует, пополняет ее новыми

компонентами от окружающих личностей, а также в процессе взаимоотношений связывает свою идентичность с идентичностью других.

В свете современного философско-культурологического дискурса можно размежевать процесс идентификации, который служит средством формирования идентичности человека, и самоидентификацию как важную составляющую процесса социализации, в результате которой происходит формирование собственного «Образа Я» личности.

Структура личностной самоидентификации заключается в единстве самопознания и самооценки личностных качеств. Процесс социальной самоидентификации предопределен действием сложного для каждого индивида влияния микросреды (семьи, родственников, друзей) и официальной идеологии макросреды.

Раскрыта логика развития процесса социокультурной самоидентификации личности в современном обществе и выделены критерии типологии самоидентификации. Проанализированы основные виды социокультурной самоидентификации личности, к которым относятся: целенаправленная (консервативная и прогрессивная) самоидентификация, нецеленаправленная самоидентификация, внешняя самоидентификация, внутренняя самоидентификация, самоидентификация путем деидентификации - отрицания другого «Я» и самоидентификация путем самопреодоления, самоотрицания, пересмотра собственной позиции, реконструирования собственной идентичности.

Доказано, что проблема актуализации национально-культурной самоидентификации личности в условиях глобализации является закономерным явлением, которое носит глубокий характер и позволяет личности лучше проявить себя как внутри собственного социума, так и в глобализующем мире.

Выдвигается положение о том, что выдающуюся роль в учебно-воспитательном процессе добывает формирование сущностного ядра культуры, которая детерминирует цельность личности. Определенно место и роль самоидентификации в процессе формирования личности и ее интеграции в социальную среду.

Ключевые слова: самоидентификация, идентичность, социокультурная самоидентификация, социальная самоидентификация, самоопределение, культура.

Lisovyi O.V. Socio-cultural self-identification of a person. – Manuscript.

Dissertation to obtain scientific degree of a Candidate of philosophical sciences in speciality 09.00.04 – Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture. – National pedagogical Dragomanov university. – Kyiv. 2012.

Dissertation is dedicated to philosophical understanding of self-identification of a person as a process of a person self-determination in modern society. It was generalized philosophical-methodological experience of an investigation of the personal self-identification problems on different stages of society development.

Self-identification – person`s understanding of his or her belonging to a certain social group, society, stratum. Self-identification provides opportunities for free diversified development of a person and formation of social characteristics allowing to occupy a certain social position and therefore assists the integration of an individual in society.

The main types of socio-cultural self-identification were analyzed. Those types include: purposeful (conservative and progressive) self-identification, unpurposeful self-identification, external self-identification, internal self-identification, self-identification by the method of deidentification – negation of a different «me» and self-identification by the method of self-defeat, self-negation, rethinking of personal position, reconstruction of personal identification.

The process of social self-identification is caused by the action of a difficult for each person influence of micro-environment (family, relatives, friends) and official ideology of a macro-environment.

The point was proposed, that the main role in the educational process belongs to the formation of a sense of cultural core that determines the integrity of a person. The place and role of self-identification in the process of person formation and its integration in the social environment was determined.

Key-words: self-identification, identity, socio-cultural self-identification, social self-identification, self-determination, culture.